

Dorota Katarzyna HOLAJDA

Kształcenie językowe w świetle *Podstawy programowej*, standardów wybranych arkuszy egzaminacyjnych na drugim, trzecim i czwartym etapie kształcenia

Kształcenie językowe jest jednym z istotnych elementów edukacji polonistycznej. W zapisach *Podstawy programowej* pojawia się nawet stwierdzenie, że „jednym z najważniejszych zadań szkoły jest kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałość o wzbogacenie słownictwa uczniów”¹.

Twórcy *Podstawy* postawili przed sobą niezwykle ambitne zadanie przywrócenia równowagi między kształceniem językowym, literackim, kulturowym i społeczno-komunikacyjnym. W tym celu starali się wskazać uprzywilejowanie języka polskiego jako przedmiotu szkolnego. Ponadto uświadomić polonistom konieczność integrowania treści językowych, literackich, kulturalnych i komunikacyjnych, a także zachowania równowagi pomiędzy wiedzą o języku a umiejętnościami językowo-komunikacyjnymi. Po raz kolejny podkreślili konieczność funkcjonalnego podejścia do kwestii językowych. Według Jerzego Bartmińskiego, autora komentarza do *Podstawy programowej* pt. *Nauka o języku w podstawie programowej*, niektóre z tych postulatów osiągnięto dzięki tekstocentryzmowi.

Płaszczyzny wspólne nauki o języku i literatury znaleziono w tekstologii i genealogii, bowiem pojęcia tekstu (czyli wielozdaniowej wypowiedzi mówionej bądź pisanej) oraz gatunku mowy są dobrym narzędziem integracji².

¹ J. Bartmiński, *Nauka o języku w podstawie programowej*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

² Tamże.

Inną ważną kwestią poruszaną przez autorów *Podstawy programowej* jest konieczność systematycznego bogacenia słownika uczniów. Boleją oni jednocześnie nad brakiem siatki pojęć istotnej z punktu widzenia całego procesu edukacyjnego.

Celem tych rozważań będzie prześledzenie, w jakim stopniu udało się osiągnąć zamierzone efekty w ramach podstaw dla poszczególnych etapów kształcenia, czy istnieje między nimi korelacja, oraz sprawdzenie, jak *Podstawa* oceniana jest przez nauczycieli pracujących w poszczególnych typach szkół (od szkoły podstawowej poprzez gimnazjum do szkoły ponadgimnazjalnej).

Kształcenie językowe w *Podstawie programowej* dla klas 4–6 szkoły podstawowej

Według Witolda Bobińskiego, autora wskazówek metodycznych do języka polskiego w klasach 4–6 szkoły podstawowej, jednym z głównych zadań kształcenia językowego jest ćwiczenie „językowej sprawności niezbędnej do podejmowania aktywności we wszystkich obszarach kształcenia polonistycznego”³.

Uczeń powinien zapoznać się z takimi terminami, jak:

Z zakresu składni	Z zakresu fleksji	Z zakresu niewerbalnych środków komunikacji
wypowiedzenie zdanie pojedyncze nierozwinięte zdanie pojedyncze rozwinięte zdanie złożone zdanie złożone współrzędnie zdanie złożone podrzędnie równoważnik zdania podmiot orzeczenie dopełnienie przydawka okolicznik	rzeczownik czasownik przymiotnik przysłówek liczebnik zaimek przyimek spójnik formy przypadków liczba czas rodzaj gramatyczny	gest wyraz twarzy mimika postawa ciała

Oprócz znajomości wyżej wymienionych terminów zadaniem uczniów na tym etapie edukacyjnym jest opanowanie wielu umiejętności, spośród których najważniejsze to umiejętność:

- rozróżniania i poprawnego formułowania zdań oznajmujących, pytających i rozkazujących;
- przekształcania zdań złożonych w pojedyncze i zdań w równoważniki zdań, a także procesy odwrotne;

³ Por. W. Bobiński, *Język polski w klasach IV–VI szkoły podstawowej – wskazówki metodyczne*, w *Podstawie programowej*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

- poprawnej odmiany wyrazów odmiennych i używania w tekście przymiotników i przysłówków;
- stosowania w praktyce informacji o: wymianie głosek w wyrazach pokrewnych i tematach fleksyjnych, różnicach w wymowie i pisowni samogłosek ustnych i nosowych, spółgłosek twardych, miękkich, dźwięcznych i bezdźwięcznych, pisowni *nie* z różnymi częściami mowy, regułach stosowania znaków interpunkcyjnych (kropka, przecinek, znak zapytania, cudzysłów, dwukropek, nawias, znak wykrzyknienia);
- operowania słownictwem, przede wszystkim z kręgu tematów związanych z domem, szkołą, nauką, środowiskiem przyrodniczym i społecznym.

Jak wynika z przedstawionych danych, uczniowie klas 4–6 szkoły podstawowej powinni opanować wiele terminów i umiejętności z zakresu składni, fleksji, ortografii, interpunkcji i komunikacji niewerbalnej. Można odnieść wrażenie, że to właśnie na szkole podstawowej leży obowiązek wyposażenia ich w wiedzę niezbędną na dalszych etapach kształcenia. Jest ona wykorzystywana także w innych działach kształcenia polonistycznego na drugim etapie. Bez jej opanowania niemożliwe jest zrealizowanie innych założeń *Podstawy programowej*, jak choćby czytanie ze zrozumieniem, tworzenie wypowiedzi ustnych i pisemnych, interpretacja tekstów.

Pracując z uczniami klas 4–6, nauczyciel może posiłkować się wiedzą wyniesioną przez nich z poprzedniego, pierwszego etapu kształcenia, przede wszystkim z następujących umiejętności:

- znajomości liter alfabetu;
- posługiwania się ze zrozumieniem określeniami: *wyraz, głoska, litera, sylaba, zdanie*;
- dbania o kulturę wypowiedzania się;
- poprawnej artykulacji głosek i akcentowania wyrazów;
- stosowania właściwej intonacji w zdaniach: oznajmującym, pytającym i rozkazującym;
- dostrzegania różnicy między literą i głoską;
- dzielenia wyrazów na sylaby;
- oddzielania wyrazów w zdaniu i zdań w tekście;
- dbania o poprawność gramatyczną, ortograficzną i interpunkcyjną wypowiedzi pisemnych.

Materiał do opanowania na pierwszym i drugim etapie edukacyjnym jest obszerny i trudny. Wymaga od ucznia i nauczyciela dużego zaangażowania i wysiłku. Jednocześnie jego opanowanie jest warunkiem kształcenia w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej.

Kształcenie językowe w świetle *Podstawy programowej do gimnazjum*

Na trzecim etapie kształcenia uczniów, na podbudowie posiadanej wiedzy i umiejętności, zdobywa nowe kwalifikacje językowe, ale jednocześnie rozwija te wypracowane wcześniej.

W gimnazjum powinien on opanować następujące pojęcia:

1. styl, z rozróżnieniem na potoczny, urzędowy, artystyczny i naukowy;
2. wyraz wieloznaczny;
3. słownictwo ogólnonarodowe;
4. wyraz gwarowy;
5. archaizm;
6. termin naukowy;
7. neologizm;
8. eufemizm;
9. wulgaryzm;
10. zdanie i równoważnik zdania;
11. zdanie złożone, podrzędnie i współrzędnie;
12. imiesłowny równoważnik zdania;
13. zdanie bezpodmiotowe;
14. temat fleksyjny i kocówka fleksyjna;
15. czasownik dokonany i niedokonany;
16. tryb czasownika;
17. czynna i bierna strona;
18. temat słowotwórczy i formant⁴.

W myśl założeń *Podstawy programowej* uczniów po ukończeniu trzeciego etapu edukacyjnego:

- 1) rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich;
- 2) sprawnie posługuje się oficjalną i nieoficjalną odmianą polszczyzny; zna granice stosowania slangu młodzieżowego;
- 3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się; świadomie dobiera synonimy i antonimy dla wyrażenia zamierzonych treści;
- 4) stosuje związki frazeologiczne, rozumiejąc ich znaczenie;
- 5) stosuje różne rodzaje zdań we własnych tekstach; dostosowuje szyk wyrazów i zdań składowych do wagi, jaką nadaje przekazywanym informacjom;
- 6) wykorzystuje wiedzę o składni w stosowaniu reguł interpunkcyjnych; stosuje średnik;
- 7) przekształca części zdania pojedynczego w zdania podrzędne i odwrotnie, przekształca konstrukcje strony czynnej w konstrukcje strony biernej i odwrotnie, zamienia formy osobowe czasownika na imiesłowy i odwrotnie – ze

⁴ Por. *Podstawa programowa – Język polski – Gimnazjum*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

świadomością ich funkcji i odpowiednio do celu całej wypowiedzi; zamienia mowę niezależną na zależną;

- 8) wprowadza do wypowiedzi partykuły, rozumiejąc ich rolę w modyfikowaniu znaczenia składników wypowiedzi;
- 9) wykorzystuje wykrzyknik jako część mowy w celu wyrażenia emocji; stosuje wołacz w celu osiągnięcia efektów retorycznych;
- 10) stosuje poprawne formy odmiany rzeczowników, czasowników (w tym imiesłów), przymiotników, liczebników i zaimków; stosuje poprawne formy wyrazów w związkach składniowych (zgody i rzędu).

Wśród wymienionych umiejętności znajdują się również te, które uczeń miał za zadanie opanować na pierwszym i drugim etapie kształcenia. Należą do nich między innymi:

- a. z zakresu fleksji:
 - umiejętność odmiany wyrazów (rzeczowników, czasowników, liczebników i zaimków);
 - znajomość pojęć *przypadek, liczba, czas*;
- b. w zakresie słowotwórstwa:
 - znajomość i umiejętność rozpoznawania oraz budowania zdań pojedynczych i złożonych oraz równoważników zdań. Treści te są uzupełniane o wprowadzane na ich podbudowie nowe, takie jak: imiesłów, imiesłowowy równoważnik zdania, pojęcia (np. *neologizm, eufemizm*).

Na trzecim etapie kształcenia wymaga się od adolescenta znajomości norm językowych oraz świadomości, w jakich sytuacjach można posługiwać się oficjalną i nieoficjalną polszczyzną.

Wiedza zdobyta w oparciu o kształcenie językowe wykorzystywana jest, podobnie jak w przypadku poprzednich etapów kształcenia, do tworzenia wypowiedzi ustnych i pisemnych (monologów, dialogów, opowiadań, opisów sytuacji i przeżyć, przedmiotów i dzieł sztuki, charakterystyki, sprawozdania z lektury, filmu, spektaklu i ze zdarzenia z życia, CV, listu motywacyjnego)⁵.

Nowością na tym etapie kształcenia jest zwrócenie uwagi adolescentów na konieczność przestrzegania zasad etyki i poprawności językowej w przypadku SMS-ów, e-maili, czatów, blogów.

W ramach kształcenia językowego w gimnazjum utrwała się także i wzbogaca treści z zakresu leksyki i leksykografii. Kształtuje się i poszerza słownictwo czynne i bierne uczniów, a także utrwała nawyki związane z korzystaniem ze słowników.

⁵ Podstawa programowa, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4. 04.2012].

Kształcenie językowe w świetle *Podstawy programowej do liceum*

Według twórców *Podstawy programowej* kształcenie na trzecim i czwartym etapie edukacyjnym „choć realizowane w dwóch różnych szkołach, tworzy programową spójną całość i stanowi fundament wykształcenia [...]”⁶.

Jedną z najważniejszych umiejętności, które uczniowie powinni opanować po ukończeniu tych etapów, jest umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania różnorodnych tekstów i umiejętność komunikowania się w języku ojczystym.

Na czwartym etapie edukacyjnym uczeń wykorzystuje więc wiedzę i umiejętności zdobyte w poprzednich etapach kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem etapu trzeciego.

W zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w niej informacji uczeń⁷:

a) w zakresie podstawowym:	b) w zakresie rozszerzonym:
odczytuje sens całego tekstu (a w nim znaczenia wyrazów, związków frazeologicznych, zdań, grup zdań uporządkowanych w akapicie, odróżnia znaczenie realne i etymologiczne) oraz wydzielonych przez siebie fragmentów; potrafi objaśnić ich sens oraz funkcję na tle całości; rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), politycznych (przemówienie) i popularnonaukowych; wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte; rozpoznaje typ nadawcy i adresata tekstu; wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście; wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym, dokonuje jego logicznego streszczenia; rozróżnia w dialogu odpowiedzi właściwe i unikowe; rozpoznaje w wypowiedzi ironię, objaśnia jej mechanizm i funkcję; rozpoznaje pytania podchwytliwe i sugerujące odpowiedź; rozpoznaje manipulację językową w tekstach reklamowych, w języku polityków i dziennikarzy. Korzysta ze słowników i leksykonów, w tym słowników etymologicznych i symboli; analizuje i definiuje (w razie potrzeby z po mocą słowników) znaczenia słów; zna pojęcia znaku i systemu znaków; uzasadnia, że język jest systemem znaków; rozróżnia znaki werbalne i niewerbalne, ma świadomość ich różnych funkcji i sposobów interpretacji;	porównuje tekst linearny i hipertekst rozumiany jako wypowiedź nieciągła, nieliniowa, stanowiąca system powiązanych segmentów tekstowych łączonych dowolnie przez użytkownika języka w każdorazowym akcie odbioru; rozpoznaje retoryczną organizację wypowiedzi – wskazuje zastosowane w niej sposoby osiągania przejrzystości i sugestywności; rozpoznaje mechanizmy nowomowy charakterystyczne dla systemów totalitarnych; rozróżnia i omawia na wybranych przykładach funkcje języka – poznawczą (kategoryzowanie świata), komunikacyjną (tworzenie wypowiedzi i stosowanie języka w aktach komunikacji) oraz społeczną (jednoczenie grupy i budowanie tożsamości zbiorowej – regionalnej, środowiskowej, na-

⁶ Część wstępna *Podstawy programowej dla gimnazjum i liceum*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

⁷ Por. *Podstawa programowa dla gimnazjum i liceum*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

a) w zakresie podstawowym:	b) w zakresie rozszerzonym:
zna pojęcie aktu komunikacji językowej i wskazuje jego składowe (nadawca, odbiorca, kod, komunikat, kontekst), dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej (np. różnice między tradycyjną komunikacją ustną lub pisaną a komunikacją przez Internet); rozpoznaje i nazywa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną); wskazuje w czytanych tekstach i analizuje przykłady odmian terytorialnych, środowiskowych i zawodowych polszczyzny; rozpoznaje w czytanych tekstach oraz wypowiedziach mówionych stylizację, rozróżnia jej rodzaje (archaizację, dialektyzację, kolokwializację) i określa funkcje; rozróżnia pojęcia błędu językowego i zamierzonej innowacji językowej, poprawności i stosowności wypowiedzi; rozpoznaje i poprawia różne typy błędów językowych; odróżnia słownictwo neutralne od emocjonalnego i wartościującego, oficjalne od swobodnego.	rodowej); dostrzega związek języka z obrazem świata; rozpoznaje i wskazuje wybrane cechy języka polskiego, które świadczą o jego przynależności do rodziny języków słowiańskich; sytuuje polszczyznę na tle innych języków używanych w Europie; postrzega styl potoczny jako centrum systemu stylowego polszczyzny, od którego odróżniają się inne style: artystyczny, naukowy, urzędowy, publicystyczny.

W zakresie interpretacji tekstów:

a) w zakresie podstawowym:	b) w zakresie rozszerzonym:
dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu (np. język jasny, prosty, zrozumiały, obrazowy, piękny), jest narzędziem wartościowania, a także źródłem poznania wartości (utrwalonych w znaczeniach nazw wartości, takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja).	wskazuje różne sposoby wyrażania wartościowań w tekstach.

W zakresie tworzenia wypowiedzi:

a) w zakresie podstawowym:	b) w zakresie rozszerzonym:
tworzy dłuższy tekst pisany lub mówiony (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub fragmentu) zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej; operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: Polska, Europa, świat – współczesność i przeszłość; kultura, cywilizacja, polityka).	tworzy wypowiedzi ze świadomością ich funkcji sprawczej; ocenia własną kompetencję językową (poprawność gramatyczną i słownikową) oraz kompetencję komunikacyjną (stosowność i skuteczność wypowiedzianą się).

Na czwartym etapie edukacyjnym, zgodnie z założeniami twórców *Podstawy programowej*, uczeń w sposób świadomy wykorzystuje funkcjonalnie wiedzę zdobytą na poprzednich poziomach, ze szczególnym uwzględnieniem gimna-

zjalnego. Nie ma tu już miejsca na przypominanie podstawowych zasad, które wprowadzane były w szkole podstawowej.

Uczeń wzbogaca swoją wiedzę i umiejętności m.in. o pojęcie *znaku* i *systemów znaków*, *aktu komunikacji językowej*, *stylizacji*, *błędu językowego*. Uświadamia sobie związek języka z wartościami i uczy się go postrzegać i wykorzystywać jako narzędzie służące wartościowaniu. Nabywa wreszcie niezbędną w dalszym życiu umiejętność samooceny w zakresie kompetencji językowych i komunikacyjnych.

Na czwartym etapie kształcenia najlepiej realizowany jest postulat integrowania treści językowych, literackich i kulturowych. Jak podkreśla Krzysztof Biedrzycki w pracy *Język polski w gimnazjum – wskazówki metodyczne*, powinno to stworzyć podstawę kształcenia polonistycznego. Słusznie zauważa on, że wiedza językoznawcza powinna mieć charakter funkcjonalny i być zintegrowana z innymi działaniami. Píše: „Nie należy oddzielać nauczania gramatyki od ćwiczenia sprawności komunikacyjnych, a zwłaszcza od odbioru dzieł literackich. Każde zagadnienie językowe może i powinno być omówione w kontekście, który unaoczní funkcję danej formy czy zjawiska”⁸.

Konieczność sfunkcjonalizowania i zintegrowania kształcenia językoznawczego została dostrzeżona już dawno, ale dopiero twórcy nowej *Podstawy programowej* przedstawili możliwości takiego kształcenia polonistycznego. Mimo tego nawet współcześnie możemy zetknąć się w szkołach ze zjawiskiem oddzielania kształcenia polonistycznego od literacko-kulturalnego. W skrajnych przypadkach uczniowie posiadają odrębne zeszyty i realizują cele nauki języka w określone dni tygodnia. Nie sprzyja to rozwojowi poczucia funkcjonalności języka. Nadal są to lekcje nauki o języku, a nie nauki języka (choć rozróżnienie to wprowadziła już Maria Nagajowa⁹).

W świetle przedstawionych faktów wydaje się, że twórcom *Podstawy programowej* udało się także zrealizować jeszcze jeden postulat podnoszony już wcześniej, m.in. przez Kordiana Bakulę¹⁰ i Tadeusza Patrzałkę¹¹, a mianowicie kwestię etyki słowa. Uczniowie na wszystkich etapach nauczania uczulani są na konieczność brania odpowiedzialności za słowa. Szczególnie widoczne jest to w wypadku trzeciego i czwartego etapu nauczania. Jak zauważa wspomniany wcześniej Krzysztof Biedrzycki, „uczeń powinien zyskać wrażliwość etyczną dotyczącą komunikacji”¹².

⁸ K. Biedrzycki, *Język polski w gimnazjum – wskazówki metodyczne*, <http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/2b.pdf> [stan z 4.04.2012].

⁹ M. Nagajowa, *Nauki o języku dla nauki języka*, Kielce 1994.

¹⁰ K. Bakula, *Kształcenie językowe w szkole podstawowej w świetle nowoczesnych teorii psychologicznych i lingwistycznych. Projekt nowej metodyki*, Wrocław 1997.

¹¹ T. Patrzałka, *Czterozadaniowy model kształcenia językowego*, [w:] *Kompetencje szkolnego polonisty. Szkice i artykuły z metodyki*, red. B. Chrząstowska, Warszawa 1995.

¹² K. Biedrzycki, *Język polski w gimnazjum...*, s. 76.

Niewątpliwą zasługą twórców *Podstawy programowej* w zakresie kształcenia językowego jest zwrócenie uwagi i podkreślenie rangi etykiety językowej. Jej znajomość zanika bowiem wśród dzieci i młodzieży. Nie uświadamiają sobie oni często konsekwencji niestosowania form grzecznościowych i niedostosowywania wypowiedzi do sytuacji komunikacyjnej. Na szkole spoczywa obowiązek uświadomienia im, jakie konsekwencje może nieść za sobą stosowanie wulgaryzmów oraz niestosownych formuł komunikacyjnych.

Warto również zauważyć, że *Podstawa programowa* w zakresie kształcenia językowego jest niezwykle bogata i różnorodna, ale jednocześnie trudna do zrealizowania w obowiązującym wymiarze godzin. O ile jest to jeszcze możliwe na drugim i trzecim etapie kształcenia, to w przypadku szkół licealnych kwestie językowe traktowane są przez większość nauczycieli marginalnie lub są w ogóle pomijane. Wiąże się to z kolejnym zagadnieniem, które zostanie omówione w tym artykule, a mianowicie z obecnością zagadnień językowych w standardach i wybranych arkuszach egzaminacyjnych.

Kształcenie językowe w standardach i wybranych arkuszach egzaminacyjnych

W ogłoszonych standardach wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianu w ostatnim roku nauki w szkole podstawowej brak jest bezpośrednich odniesień do wiedzy językowej, ale jest ona wykorzystywana zarówno w zakresie odczytywania tekstów literatury, wyjaśniania symboli występujących w instrukcjach i opisach, jak i w tworzeniu wypowiedzi na określony temat i ze świadomością celu.

W arkuszach egzaminacyjnych z lat 2002–2011 również rzadko da się odszukać polecenia bezpośrednio dotyczące wiedzy językoznawczej. Nieliczne przykłady to:

- arkusz egzaminacyjny¹³ z 2008 roku, w którym znaleźć można trzy znaczenia słownikowe wyrazu *słońce*, a zadaniem uczniów jest wskazanie, w którym znaczeniu użyto tego słowa w zdaniu: *Jej włosy lśniły w słońcu*. Pojawiła się tam także prośba o wyjaśnienie frazeologizmu *to jasne jak słońce* i wreszcie polecenie:

Aby wyjaśnić znaczenie słowa ‘gorzeć’, sięgniesz do słownika:

- A) ortograficznego,
- B) języka polskiego,
- C) przyrodniczego,
- D) terminów literackich.

- arkusz¹⁴ z 2007 roku:

Gdzie Mikołaj powinien szukać słów, którymi mógłby zastąpić potoczne określenie ‘fajny’, ‘fajnie’?

¹³ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Spr_08/s_1_082.pdf [stan z 4.04.2012].

¹⁴ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Spr_07/arkusz_a1.pdf [stan z 4.04.2012].

- A) w encyklopedii powszechnej,
- B) w słowniku wyrazów bliskoznacznych,
- C) w słowniku polsko-niemieckim,
- D) w słowniku ortograficznym.

Oto grzbiety pewnej sześciotomowej encyklopedii: Napisz, w którym tomie można znaleźć informacje o każdym z podanych niżej autorów lektur szkolnych.

Tom 1 A–D	Tom 2 E–J	Tom 3 K–Ne	Tom 4 Nę–P	Tom 5 R–Ts	Tom 6 Tu–Z
--------------	--------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Alfred Szklarski – tom
Edmund Niziurski – tom

Mark Twain – tom
Jack London – tom

— arkusz¹⁵ z 2002 roku:

- Jak powiedzieć: latem, w lecie czy w lato?
By upewnić się, które formy wyrazu ‘lato’ są poprawne, sięgniesz do słownika:
A) ortograficznego,
B) wyrazów bliskoznacznych,
C) wyrazów obcych,
D) poprawnej polszczyzny.

Jak wynika z przedstawionych przykładów, pytania znajdujące się w arkuszach sprawdzają przede wszystkim umiejętność wyszukiwania informacji i znajomość podstaw leksykografii.

Podobnie jak w przypadku omówionych wcześniej w standardach wymagań będących podstawą przeprowadzenia egzaminu w ostatnim roku nauki w gimnazjum, brak jest bezpośrednich odniesień do kształcenia językowego, ale wiedza z tego zakresu wykorzystywana jest przy czytaniu ze zrozumieniem i tworzeniu własnego tekstu.

W wybranych arkuszach egzaminacyjnych z lat 2002–2011 można odnaleźć następujące przykłady pytań z zakresu językoznawstwa:

— arkusz egzaminacyjny¹⁶ z 2011 roku:

- Wskaż szereg składający się wyłącznie z wyrazów bliskoznacznych:
A) gniazdo, kolebka, macierz;
B) przodek, ojcowizna, ojczyzna;
C) państwo, kraj, władca;
D) flaga, godło, hymn.

Zadanie 27.

Zdanie pojedyncze: ‘Pośrodku mającego tysiąc czterysta metrów kwadratowych plateau znajduje się szesnastometrowy krzyż Virtuti Militari’ przekształcić w zdanie złożone, zamieniając podkreślony imiesłów w zdanie podrzędne. Zastosuj poprawną interpunkcję.

— arkusz egzaminacyjny¹⁷ z 2009 roku:

¹⁵ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/sprawdzian2002/spr_std.pdf [stan z 4.04.2012].

¹⁶ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/0001_Gimnazja_2011/hum/gh-1-112.pdf [stan z 4.04.2012].

Zadanie 26.

Przekształć podane wypowiedzi tak, by uniknąć występujących w nich potocznych sformułowań.

‘Marcin [...] wkuwał jak wściekły angielskie słówka. Nie zrobi z siebie głupka przed Angolami’.

— arkusz egzaminacyjny¹⁸ z 2007 roku:

Wyrazem podstawowym dla rzeczownika ‘ogród’ jest:

A ogródek; B ogrozić; C ogrodniczka; D ogrodnicy.

Zadanie 28.

Do odpowiednich rubryk tabeli wpisz zgrubienia występujące we fragmencie wiersza.

‘potężny wichur wyziera wół cielska,
rozrucił ręce, rozpostarł skrzydłiska,
a woda w pył mu się o pierś rozpryska’.

Dopisz ich formy neutralne, a następnie zdrobnienia tych form.

Zgrubienia	Wyrazy neutralne	Zdrobnienia

— arkusz¹⁹ z 2004 roku:

Zadanie 29.

Zapożyczenia wyrazów z języków obcych, głównie z języka angielskiego, są typowe dla współczesnej polszczyzny. Czy to zjawisko mody językowej jest, według Ciebie, negatywne, pozytywne czy też niemożliwe do jednoznacznej oceny. Uzasadnij swoje stanowisko.

Jak wynika z przedstawionych przykładów, pytania zawarte w arkuszach egzaminacyjnych dla gimnazjów są bardziej zróżnicowane i dotyczą zarówno zagadnień z zakresu składni, frazeologii, słowotwórstwa, jak i zapożyczeń językowych.

Standardy wymagań będące podstawą przeprowadzania egzaminu maturalnego

Standardy wymagań będące podstawą przeprowadzania egzaminu maturalnego w sposób najbardziej precyzyjny określają zakres wiedzy językoznawczej, którą musi posiadać uczeń przystępujący do egzaminu dojrzałości²⁰.

¹⁷ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Arkusze_gimnazjum_09/gh_1_092.pdf [stan z 4.04.2012].

¹⁸ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/gimn_07/gh_1_072.pdf [stan z 4.04.2012].

¹⁹ Źródło: <http://www.cke.edu.pl/arkusze2/a1.pdf> [stan z 4.04.2012].

²⁰ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Akty_prawne/10_kwietnia_2003.pdf [stan z 4.04.2012].

Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
W zakresie wiedzy o języku	
1) co to jest znak i jakie są rodzaje znaków: a) zna typy znaków (np. ikonograficzne, językowe); b) wie, co to znaczy, że określony zbiór znaków jest systemem; c) rozumie istotę języka jako dwuklasowego systemu znaków; 2) jakie są podsystemy języka: a) zna podsystem fonetyczny, leksykalny i gramatyczny; wie, co to wyraz, a co forma wyrazowa; b) zna podstawowe pojęcia leksykalne, słowotwórcze, fleksyjne, składniowe, to znaczy zna podstawy gramatyki języka polskiego; 3) na czym polega bogactwo leksykalne i frazeologiczne polszczyzny i jak je pomnażać środkami rodzimymi: a) zna pojęcia synonimii, antonimii, polisemii, homonimii leksykalnej; b) zna podstawowe procesy słowotwórcze polszczyzny; c) zna definicję i rozróżnia typy frazeologizmów; d) zna pojęcie neosemantyzacji; 4) co to znaczy mówić i pisać poprawnie: a) zna pojęcie kultury języka, normy językowej i błędu językowego; b) zna podstawowe typy błędów językowych (błędy wymowy, odmiany, składniowe, leksykalne, znaczeniowe, frazeologiczne, stylistyczne, ortograficzne i interpunkcyjne); 5) czym różni się polszczyzna mówiona od pisanej, czyli zna podstawowe cechy obu typów języka, wynikające z różnic sytuacji komunikacyjnej; 6) na czym polega społeczne i terytorialne zróżnicowanie polszczyzny: a) zna pojęcie dialektu ludowego i gwary ludowej; b) wie, co to są gwary środowiskowe i zawodowe; c) zna pojęcie regionalizmu językowego; 7) jakie są style współczesnej polszczyzny: a) zna pojęcie stylu językowego, a także stylów artystycznych i użytkowych; b) zna podstawowe cechy stylów pisanych (urzędowego, dziennikarskiego, publicystycznego, naukowego) i mówionych (monologowego, dialogowego); 8) co to jest stylizacja językowa i jakie są podstawowe typy stylizacji (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja tekstu); 9) co to jest akt mowy i jakie są rodzaje aktów mowy; wie o składnikach aktu mowy, o jego sensie dosłownym i intencjonalnym; 10) jakie są podstawowe funkcje tekstów językowych; zna funkcję komunikacyjną, impresywną, ekspresywną i poetycką tekstu;	jak na poziomie podstawowym oraz: 1) co to jest stylizacja biblijna, 2) na czym polega funkcja kreatywna i funkcja fatyczna tekstu, 3) na czym polega retoryczna organizacja tekstu, okres retoryczny, 4) jakie są podstawowe cechy języka poszczególnych epok literackich.

Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
W zakresie wiedzy o języku	
11) na czym polega umiejętność przekonywania; co to są zabiegi perswazyjne i nieuczciwe używanie języka: a) zna pojęcia perswazji językowej i manipulacji oraz etyki językowej; b) zna językowe środki wykorzystywane w tych zabiegach; 12) na czym polega umiejętność publicznego zabierania głosu oraz zna podstawowe pojęcia retoryczne: pytanie retoryczne, elipsę, metaforę; 13) jak sprawnie posługiwać się polszczyzną w zależności od sytuacji komunikacyjnej: a) zna zasadę stosowności wypowiedzi; b) wie, kiedy posługiwać się językowymi odmianami oficjalnymi, a kiedy nieoficjalnymi; 14) na czym polega językowy <i>savoir-vivre</i>, czyli zna sposoby zwracania się do innych, zasady grzeczności, np. w dyskusji, w korespondencji; 15) jakie były najważniejsze procesy językowe w historii języka i jakie ślady pozostawiły one we współczesnej polszczyźnie (podstawowe procesy fonetyczne, a także leksykalne – rozwój znaczeniowy wyrazów, zapożyczenia); 16) jakie są językowe rezultaty kontaktów polszczyzny z innymi językami, dawniej i dziś: a) wie, z jakich języków polszczyzna przede wszystkim zapożyczała środki językowe; b) zna pojęcia zapożyczenia leksykalnego i kalki językowej (znaczeniowej i strukturalnej); 17) co to znaczy, że język jest wartością, czyli wie, co to jest wartość sama w sobie (autoteliczna) i wartość użytkowa języka (język jako narzędzie).	

Na egzaminie maturalnym wymaga się od uczniów szczegółowej wiedzy z zakresu znaków językowych, podsystemów języka, leksykologii, frazeologii, funkcji tekstów językowych, zapożyczeń, językowego *savoir-vivre*'u i środków perswazyjnych.

Standardy te są realizowane między innymi poprzez następujące przykładowe pytania.

— arkusz 2011²¹:

Spośród zacytowanych poniżej zdań wybierz dwa, dla których charakterystyczne są podane funkcje tekstu. Wpisz do tabeli odpowiednie numery zdań.

1. Wydaje nam się, że nie jesteśmy właściwie rozumiani.

2. Współczesna psychologia powiada, że jedyną metodą, która umożliwia spotkanie świata jednej osoby ze światem drugiej, jest tak zwana efektywna komunikacja.

²¹ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/00002011_matura/P/polski_2011.pdf [stan z 4. 04.2012].

3. Dobrze zrobiłaś, ale mogłabyś się jeszcze bardziej postarać następnym razem.

Funkcja	Numer zadania
Impresyjna	
Poznawcza	

— arkusz z 2009 roku²²:

Zadanie 10.

Spośród podanych przykładów wybierz właściwe i przyporządkuj je odpowiednio do stylu potocznego i naukowego.

badania elektroencefalograficzne, złapać na gorącym uczynku, hipnoza regresyjna, hipnoterapeuta, gotówka.

Styl potoczny:

Styl naukowy:

— arkusz z 2006 roku²³:

Zadanie 2.

W podanym zdaniu '[...] patriotyzm, jak i nacjonalizm stały się generatorami olbrzymich zasobów zbiorowej energii i woli działania' podkreślony zwrot zastąp bliskoznacznym, tak by nie zmienić znaczenia zdania.

Pytania dotyczące wprost kwestii językoznawczych odnoszą się przede wszystkim do określenia funkcji języka, stylów i frazeologii.

Jak wynika z przeprowadzonych analiz, zgodnie z założeniami *Podstawy programowej* wiedza językoznawcza została w większości poleceń egzaminacyjnych wykorzystana w sposób sfunkcjonalizowany i zintegrowany z innymi działami kształcenia polonistycznego. Nieliczne pytania dotyczą jej bezpośrednio, ale i one związane są z omawianymi tekstami.

Kształcenie językowe zajmuje bardzo ważne miejsce w *Podstawie programowej* i standardach egzaminacyjnych (przede wszystkim maturalnych). Stano- wi ono bazę dla większości działań podejmowanych na języku polskim.

Wiedza i umiejętności z tego zakresu dobrane są w sposób racjonalny i dostosowany do wymagań XXI wieku.

Summary

Language education in light of Core curriculum, standards of selected examination papers for the second, third and fourth stage of education

The article presents the role and place of language education in the Curriculum of the Polish language on the second, third and fourth stage of education and in examination standards and worksheets. It highlights the role of ethics of the language. Attention was paid to functionalization and integration of language education with cultural and literary teaching. All statements contained in the article were promoted by relevant examples.

²² Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Arkusze_matura_09/polski_pp.pdf [stan z 4.04.2012].

²³ Źródło: http://www.cke.edu.pl/images/stories/Matura2006/a1_pol_rozw.pdf [stan z 4.04.2012].